

КАТЕГОРІЯ «БЛАГОПОЛУЧЧЯ» В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

У статті наведено наукові підходи до визначення категорії «благополуччя». Досліджено синонімічний ряд зазначеного терміну. Запропоновано легальну дефініцію цього родового поняття галузі екологічного права.

Ключові слова: благополуччя, добробут, забезпечення.

Лихтер М. П. Категория «благополучие» в экологическом праве.

В статье приведены научные подходы к определению категории «благополучие». Исследован синонимический ряд указанного термина. Предложено легальную дефиницию этого родового понятия отрасли экологического права.

Ключевые слова: благополучие, благосостояние, обеспечение.

Likhter M. P. The Category of «Welfare» in Environmental Law.

The scientific approach to the definition of the «welfare» has been presented in the article. Synonyms of the indicated term has been examined. The legal definition of this notion of environmental law has been introduced.

Keywords: welfare, well-being, provision.

Питання важливості чіткого нормативного закріплення основних термінів в екологічному праві важко переоцінити. Так, Україна у ст. 1 Основного Закону проголосила себе правовою державою [1]. Ця характеристика починає реалізовуватися зі створенням якісної законодавчої бази. Проте остання є можливою при постійному вдосконаленні юридичної техніки. Натомість реалії правозастосування нерідко засвідчують неясність навіть у юридичній термінології.

Екологічне право як галузь на сьогодні оперує суттєвим понятійно-категорійним апаратом, однак нормативне визначення вагової частини термінів відсутнє. Значною мірою це зумовлено специфікою галузі, оскільки її норми здійснюють правову регламентацію суспільних відносин у сфері взаємодії людини і природи. Звідси запозичення понять і категорій з природничих, гуманітарних та інших наук. Питання щодо доцільності вміщення у правових актах дефініцій певних власне природничих термінів є дискусійним. Разом з тим, не викликає сумнівів необхідність законодавчого визначення ключових категорій і понять у галузі екологічного права. У свою чергу, враховуючи безспірну значущість інституту суб'єктивних екологічних прав, особливого значення набуває питання юридичного визначення термінів у цій сфері.

У системі екологічних прав чільне місце займає право на санітарно-епідемічне благополуччя [2], яке, згідно з нормами однойменного Закону, охоплює право громадян на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище; участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів; відшкодування шкоди, завданої їх здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства; достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь. У ст. 1 згаданого нормативно-правового акта санітарно-епідемічне благополуччя населення визначається як стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності перебувають на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходяться в межах, визначених санітарними нормами [3]. Однак для з'ясування коректності правового визначення поняття «санітарно-епідемічне благополуччя населення» слід звернутись до дефініції категорії (яка у термінологічному і змістовому значенні є родовою по відношенню до поняття [4, с. 387]) «благополуччя».

Аналіз чинної законодавчої бази показав відсутність легального визначення благополуччя. У процесі нормотворчості законодавець та інші органи державної влади використовують цей термін, не розкриваючи його. Йдеться, наприклад, про такі акти як Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності для санітарного та епідемічного благополуччя населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною санітарно-епідеміологічною службою та її

територіальними органами» [5], Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Концепції забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення в приймаючих містах під час проведення чемпіонату Європи 2012 року з футболу» [6] тощо. Те ж стосується і міжнародних документів – Угоди між Міністерством охорони здоров'я та федеральною службою з нагляду в сфері захисту прав споживачів і благополуччя людини (Російська Федерація) про співробітництво у галузі моніторингу грипу птахів і підготовки до пандемії грипу [7] та Спільної заяви СРСР та Німеччини щодо забезпечення благополуччя всіх країн та народів [8]. Слід зазначити, що законодавець не приділяє уваги визначенню терміну «благополуччя» вже на стадії формування нормативного акта – проекту Закону про державний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про безпечність та якість харчових продуктів і кормів, здоров'я та благополуччя тварин [9].

За умов відсутності легального визначення досліджуваного терміну для вирішення поставленого у статті питання значний інтерес становлять енциклопедичні наукові надбання, у яких розкриваються певні аспекти категорії «благополуччя».

Перш за все, варто підкреслити, що родова категорія «благополуччя» конкретизується у видових поняттях, які, у свою чергу, використовуються різними науками. У словниках української мови «благополуччя» визначається як спокійне, безтурботне, забезпечене життя; добробут, щастя [10; 11; 12, с. 45]. Серед синонімів «благополуччя» виділяють благо, добро, достаток, добробут [10]. У свою чергу, добробут – це у т.ч. матеріально-побутове забезпечення, достаток [13]. Економічний термінологічний словник визначає добробут як міру, ступінь забезпеченості людей життєвими благами, засобами існування. Добробут характеризує рівень життя людей [14]. Тлумачний словник економіста конкретизує дефініцію «добробут» як ступінь (повноту) забезпеченості населення країни, окремої соціальної групи, сім'ї, особи життєво необхідними засобами, матеріальними, соціальними, культурними й духовними благами [15]. Так, йдеться про забезпеченість як матеріальними, так і нематеріальними благами [16, с. 168]. У категорії «добробут» домінують економічні складові, однак вона розкривається і в юридичній науці, нормотворчій діяльності і практиці.

Про важливість забезпечення добробуту людини говорив ще В. І. Вернадський у вченні про ноосферу. Так, першочерговим кроком на шляху до правильного життя є підвищення добробуту населення. Інтереси і добро всіх є реальним планетарним державним завданням [17]. Цікаво, що ще у першій половині ХХ століття вчений покладав обов'язок піклуватися про благополуччя населення на державу. Оскільки добробут – багатогранна категорія, можна цілком обгрунтовано припустити, що йдеться про екологічне благополуччя також, адже блага, пов'язані зі здоровим довкіллям, є життєво необхідними, а тому – найважливішими.

Стосовно ще одного синоніму благополуччя – щастя, то етимологічний і тлумачний словники української мови визначають його як стан повного задоволення життям [18, с. 501; 12, с. 785]. На думку Аристотеля, щастя – це, серед іншого, добробут і спокійне життя [19].

Щодо походження слова «благополуччя», то етимологічний словник української мови не розкриває його. Більше того, цілісне і вичерпне визначення цього терміну важко знайти навіть у тлумачних словниках української мови. Як правило, енциклопедичні джерела обмежуються наведенням синонімів благополуччя. У зв'язку з цим, інтерес становить загальне філософське розуміння категорії «благополуччя». Натомість, останнє відсутнє у філософських словниках.

Оскільки слово «благополуччя» є двокореневим, а одним з коренів є «благ», вбачаємо сенс з'ясувати, що розуміють під благом. Крім того, благо часто називають синонімом благополуччя. Філософський енциклопедичний словник визначає благо як позитивний об'єкт інтересу чи бажання, пов'язує його з поняттям цінності [20, с. 98]. Благо – узагальнене позначення найвищих цінностей людського існування; воно означає можливість задоволення найважливіших людських потреб та інтересів [21, с. 46]. У більш вузькому, етичному розумінні поняття блага збігається з поняттям добра, яке означає, по-перше, ціннісне уявлення, що висловлює позитивне значення чого-небудь у його відношенні до певного стандарту, по-друге, сам цей стандарт [20, с. 243]. Варто зауважити, що дотримання стандартів є одним із показників забезпечення благополуччя у сфері екологічних правовідносин. Тлумачний словник української мови «благо» визначає як добро, щастя; достатки, вигоди, дари природи; все те, чого потребує людина в житті [12, с. 44]. Це визначення також можна застосувати до розуміння екологічного благополуччя, адже його людина потребує у першу чергу.

Крім того, у частині джерел, замість «благополуччя» (як суржику, який утворився з російського «благополучие»), вживаються слова «щастя», «добробут», «гаразд». Найчастіше у літературі висловлюється думка на користь синонімічного відповідника благополуччя – добробуту [22].

Підводячи підсумки, пропонуємо розуміти під правовою категорією «благополуччя» (або власне українським аналогом – «добробут») гарантований державою, законодавчо визначений стійкий рівень

забезпеченості населення країни, окремої соціальної групи, сім'ї, особи життєво необхідними (найважливішими) матеріальними і нематеріальними благами. Забезпечення «благополуччя» передбачає дотримання відповідними суб'єктами встановлених стандартів та інших нормативних вимог. Відповідно, благополуччям в екологічному праві є гарантований державою, визначений еколого-правовими та іншими нормами стійкий рівень забезпеченості населення країни, окремої соціальної групи, сім'ї, особи життєво необхідними матеріальними і нематеріальними екологічними благами.

Зважаючи на часте використання терміну «благополуччя» у нормотворчості і юридичній практиці (зокрема у галузі екологічного права), необхідно законодавчо закріпити його визначення. Цю дефініцію доцільно вмістити у ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», оскільки санітарно-епідемічне благополуччя є складовою екологічного благополуччя, а останнє є видовим правовим поняттям категорії благополуччя. Це питання потребує подальших розробок у напрямку глибшого обґрунтування дефініцій цих термінів і їх узгодження, що буде здійснено у наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : за станом на 21 лютого 2014 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Ліхтер М. П. Юридична природа права на санітарно-епідемічне благополуччя населення / М. П. Ліхтер // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 74–78.

3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України затв. Постановою Верховної Ради України № 4004-ХІІ від 24 лютого 1994 р.; станом на 26 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/4004-12>.

4. Ткаченко І. М. Розмежування термінів : «правове поняття», «правова категорія» та «правовий концепт» (на прикладі норм Цивільного кодексу України) / І. М. Ткаченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 22 (61). – 2009. – № 1. – С. 384–388.

5. Критерії, за якими оцінюються ступінь ризику від провадження господарської діяльності для санітарного та епідемічного благополуччя населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною санітарно-епідеміологічною службою та її територіальними органами : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2014 р. № 593 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/593-2014-п>.

6. Концепція забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення в приймаючих містах під час проведення чемпіонату Європи 2012 року з футболу : затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я від 3 вересня 2009 р. № 660 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0660282-09>.

7. Угода між Міністерством охорони здоров'я та федеральною службою з нагляду в сфері захисту прав споживачів і благополуччя людини (Російська Федерація) про співробітництво у галузі моніторингу грипу птахів і підготовки до пандемії грипу від 8 грудня 2006 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_307.

8. Спільна заява СРСР та Німеччини щодо забезпечення благополуччя всіх країн та народів від 13 червня 1989 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276_078.

9. Проект Закону про державний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про безпечність та якість харчових продуктів і кормів, здоров'я та благополуччя тварин від 17 червня 2014 р. № 4986-1 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4986-1&skl=8.

10. Всесвітній словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.worldwidedictionary.org/благ>.

11. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnuk/благополуччя>.

12. Великий тлумачний словник української мови / Укл. О. Єрошенко. – Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с.

13. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnkyk/добробут>.
14. Український економічний термінологічний словник термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marazm.org.ua/document/termin-economy-ua>.
15. Тлумачний словник економіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/economic/dict1/527.html>.
16. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
17. Вчення про ноосферу та формування планетарної свідомості В. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/33.htm>.
18. Етимологічний словник української мови / Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. Т. 6. – К. : Наукова думка, 2012. – 567 с.
19. Аристотель. Нікомахова етика / Переклад В. Ставнюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ae-lib.org.ua/texts/aristoteles_nicomachean_ethics_ua.htm.
20. Философия. Энциклопедический словарь / Под. ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
21. Бачинин В. А. Философия. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб. : Издательство Михайлова В. А., 2005. – 288 с.
22. Пономарів О. Синонімічне багатство української мови / О. Пономарів // Культура слова : мовностилістичні поради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/synonimy>.

** Ліхтер Мар'яна Павлівна – аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України, старший консультант відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України.*